

О. В. Шелехань, О. В. Ліфантій

Розвідки на городищі скіфського часу біля с. Якушинці

Розвідки на городищі біля с. Якушинці Вінницького району Вінницької області були проведені авторами статті задля розширення знань про пам'ятки Побужжя. В порівнянні з сусідніми ареалами скіфської культури, територія Побужжя залишається маловивченою. Розвідки були спрямовані по стопам Південно-Подільської експедиції М. І. Артамонова з метою уточнення та перевірки даних її роботи. Досліджена пам'ятка відома в літературі достатньо давно, проте її етнокультурний характер не був змальований у всій повноті. Городище було обстежено нами у 2012–2013 рр. Ця археологічна пам'ятка є північною окраїною Побузської групи. Вона розташована у лісі Стрижавська дача на захід від Вінниці.

Якушинецьке городище традиційно відносили до пізньоскіфського часу. Ця дата була запропонована М. І. Артамоновим на основі того, що найближчий могильник біля с. Переорки дав матеріали IV ст. до н. е. У зв'язку з цим, дослідник вважав, що населення Побужжя скіфського часу на ранньому етапі населяло городища біля Немирова та Северинівки, а на пізньому змістилося на північ на Якушинці та Переорки [1, с. 4]. Сьогодні це глобальне припущення, висунуте на базі дослідження семи курганів, не може бути сприйнято без критичної перевірки. Крім того, існує протилежна, більш аргументована думка про те, що ареал скіфоїдного населення Побужжя навпаки, на пізньоскіфському етапі розширився на південь [2, с. 4].

Пам'ятка розташована на пологому мисі у верхів'ях лівих припливів р. Вишенька, що впадає у Південний Буг (рис. 1). Городище складається з двох нерівнозначних частин (рис. 2). Центральний двір розташовано на південно-західному схилі пологого мису. Має форму асиметричного овалу. Має розміри по довгій осі довжиною 550 м, по короткій — 300 м. Загальна площа сягає близько 11 га. У північно-східній частині було знято профіль поверхні фортифікаційних споруд. Перший, внутрішній вал сягає висоти 3 м від рівня площадки городища і ширини 10 м. Другий, сполучений з попереднім, зовнішній вал приблизно на метр нижчий, але його ширина сягає 15 м. Масштаб насипів з напільної сторони та з боку яру приблизно однаковий. З усіх сторін зовнішній вал оточено ровом, ширина якого сягає 7–8 м.

Із заходу до центрального укріплення примикає передграддя у формі неправильної трапеції. Воно охоплює яр, у котрому, напевно, в давнину протікав струмок. Практично уся територія передграддя мало придатна для проживання через складний похилий ландшафт. Тому на ній дослідження не проводились.

Розміри споруд передграддя скромніші. Висота валу не перевищує двох метрів. Рів також менший у розмірі. Його сучасна ширина сягає 3–4 м. Розміри становлять близько 700 м по повздовжній осі північний захід — південний схід і 350 м по поперечній осі південний захід — північний схід. Площа становить близько 13 га.

За своїми конструктивними особливостями Якушинецьке городище може бути віднесене до третього класу укріплень за класифікацією А. О. Моруженко — городища

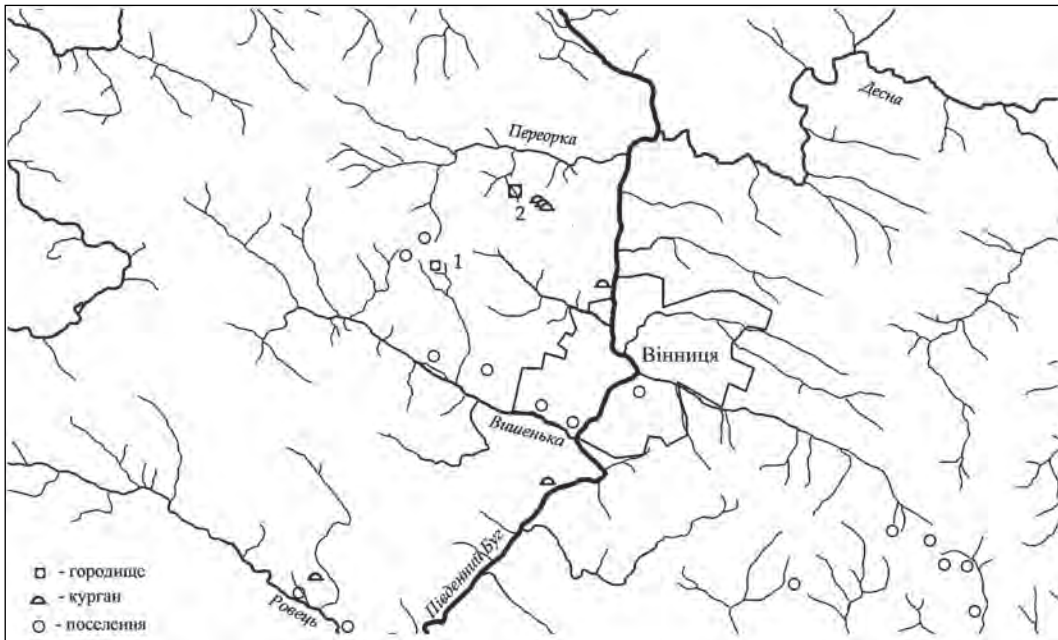

Рис. 1. Карта пам'яток північної околиці Східноподільської групи:
1 – Якушинці; 2 – Переорки

Fig. 1: Map of sites of northern outskirts of East-Podolian group:
1 – Yakushyntsi; 2 – Pereorky

з включенням джерела води у систему валів. Це найбільш складна і найменш поширена схема спорудження укріплень. Подібним чином облаштовувались найбільші укріплення, такі як Немирівське та Пастирське [3, рис. 1, е; 4, рис. 1].

На центральному дворі зафіксовано незначну кількість підйомного матеріалу. Це було можливо завдяки тому, що, незважаючи на лісову рослинність, на території центрального двору практично повністю відсутній трав'яний покрив та, навіть, шар палого листя. Ймовірно, така ситуація обумовлена підвищеною вологістю ґрунту всередині укріплень городища. Також у північній та південній частині закладено 16 шурфів. Стратиграфічна ситуація на обох ділянках однакова: під шаром піщаного сірого лісового ґрунту залягає піщаний суглинок. Культурний шар практично відсутній. Шість шурфів взагалі виявилися стерильними. Жодних закритих комплексів не виявлено.

Видобутий матеріал відноситься до двох культурно-хронологічних горизонтів. Перший представлено старожитностями білогрудівської культури [5, с. 55; рис. 29, 6; 6, с. 397; 7, с. 133] (рис. 3; 1–8). Фрагменти кераміки цієї групи вирізняються значною кількістю крупних фракцій шамота та жорстви. Найбільш інформативними є вінця горщиків, орнаментовані навскісними паличковими вдавленнями (рис. 3: 1, 2). Безумовно, цей хронологічний горизонт відноситься до неукріпленого селища, яке існувало на цьому мису задовго до зведення валів.

Другу групу знахідок складають матеріали раннього залізного віку. До них відносяться фрагменти кераміки, виготовлені більш ретельно. Вінця горщиків, як правило, відігнуті (рис. 3: 9–12). В одному випадку вінце орнаментовано по шийці наліпним валиком з проколами та пальцьовими защепами. Два інших орнаментовані защепами по краю. Крім того, знайдені дві стіночки, що орнаментовані наліпним валиком із защепами (рис. 3: 17, 18). Вінця мисок демонструють типову круглобоку

Σ
κ
Г
С
Σ
Σ
Σ

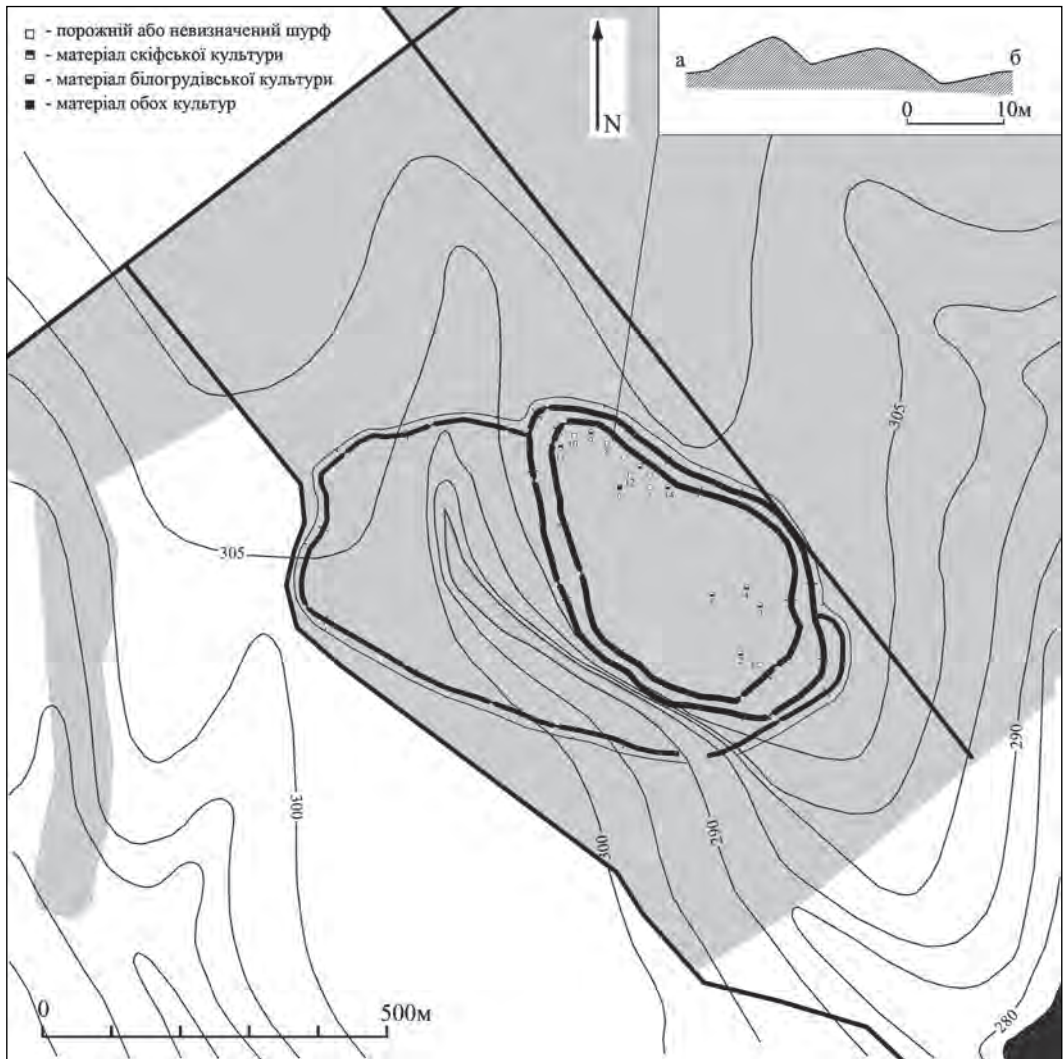

Рис. 2. Городище біля с. Якушинці
 Fig. 2. The plan of the hillfort near Yakushyntsi village

форму з трохи загостреною увігнутою закраїною (рис. 3: 13–16). До того ж часу, вірогідно, відноситься знахідка пряслиця (рис. 3: 19).

Оформлення наліпного валика, особливо на бортику горщика, вказує передусім на період скіфської архаїки — VII—VI ст. до н. е. Сосуди подібного вигляду зустрічаються у шарах архаїчного часу Немирівського та Северинівського городищ [4, с. 67; 8, с. 88]. Подібний набір посуду відомий з Трахтемирівського городища, яке загинуло у першій половині VI ст. до н. е. [9, с. 76].

З поховальних пам'яток, де зафіксовано подібно орнаментований посуд, перш за все слід назвати поховання 2 Реп'яховатої Могили (перша чверть VI ст. до н. е.) [10, с. 79]. У той же час, вінця без наліпного валика можуть бути датовані і більш пізнім часом, принаймні до V ст. до н. е. [11, рис. 22].

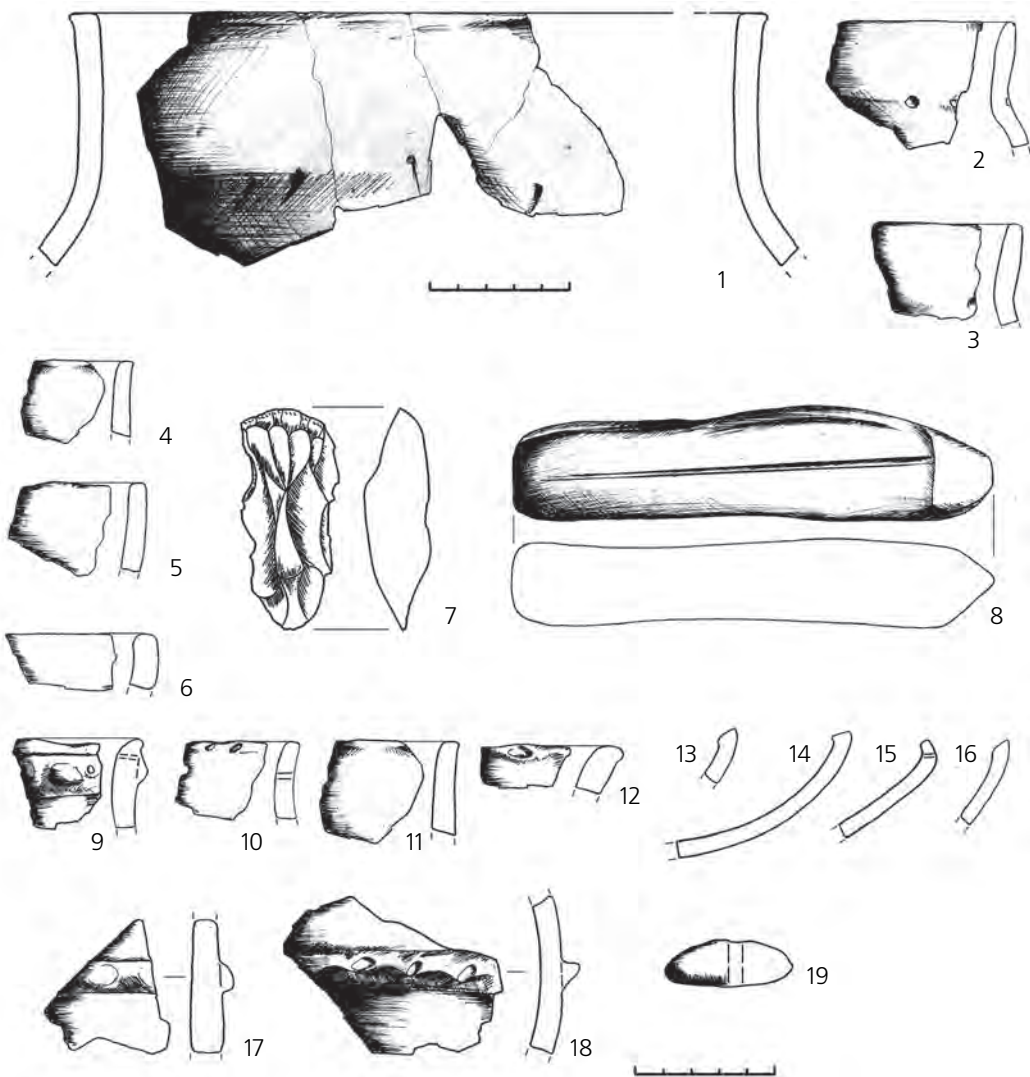

Рис. 3. Знахідки з шурфів:

1-8 – матеріал білогородівської культури; 9-19 – матеріал скіфської культури

Fig. 3. Finds from exploring shaft:

1-8 – material of Bilohrudivka culture; 9-19 – material of Scythian culture

Варто зауважити, що матеріали скіфського часу зафіксовано лише у двох шурфах (№ 6 та 9) у північній частині городища. Тоді як білогородівські знахідки зустрічались всюди.

Досліджена пам'ятка об'єднує північний осередок подільських пам'яток скіфського часу. Окреслений «кущ» обмежується зі сходу Південним Бугом, а з півночі та півдня його притоками Переоркою та Вишенькою (рис. 1). Городище перекриває із заходу доступ всередину окресленої території, на якій відомі ряд неукріплених селищ [12, с. 79] та найбільший могильник регіону.

Дуже бідний культурний шар на городищі свідчить про те, що воно було слабо заселене і ймовірно грало роль «городища-сховища» місцевого населення [13, с. 51;

Σ
×
Г
Ф
Σ
Σ
Σ

14, с. 22]. Ця гіпотеза уявляється нам більш вірогідною, ніж думка про городища без культурного шару, які використовувалися як загони для скота. До такого висновку підштовхує також топографія городища. Воно разом із городищем у с. Переорки поєднує найбільш північний осередок подільських пам'яток скіфського часу. Північніше ми вже не зустрічаємо компактних скупчень синхронних поселень. В той же час, вже за 30 км північніше фіксуються милоградські поховання [15, с. 77].

Під час розвідки на Якушинецькому городищі слідів грабіжницької діяльності не було виявлено, чому скоріш за все сприяла слабка насиченість матеріалом. В той час, як на розташованому неподалік курганному могильнику у с. Переорки, на жаль, зустріли іншу картину — більшість насипів містить сліди пошкоджень. Не виключено навіть використання важкої техніки. Судячи зі слідів пошкодження ґрунту, грабіжники діяли тут протягом тривалого часу, аж до наших днів.

Отже, навіть скромна розвідка може принести неочікувані результати і значно розширити уяву про подільські пам'ятки. За результатами наших робіт на Якушинецькому городищі було виявлено матеріали білогрудівського часу. Разом з тим, скіфська кераміка дозволяє віднести укріплення до більш раннього часу, ніж вважалося раніше. Подальше дослідження має пролити більше світла на характер цієї пам'ятки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артамонов М. И.* Археологические памятники Южной Подолии (по материалам Южно-Подольской экспедиции в 1946 г.) // НА ІА НАНУ. — 1946/12.
2. *Бессонова С. С.* Курганы Лесостепного Побужья // Древности скифов. — К., 1994.
3. *Моруженко А. О.* Городища скіфського часу на території Лісостепу Східної Європи // Вісник ХНУ. — 1969. — Вип. 3.
4. *Смирнова Г. И.* Немировское городище — общая характеристика памятника VIII—VI в. до н. э. — Археология. — 1996. — № 4.
5. *Терножкин А. И.* Предскифский период на Днепровском Правобережье. — К., 1961.
6. *Березанська С. С.* Білогрудівська культура / Археологія УРСР. — Т. 1. — К, 1971.
7. *Готун І. А., Гаскевич Д. А., Казимір О. М., Лисенко С. Д., Петраускас А. В., Петраускас О. В.* Північна експедиція ІА НАН України. Матеріали і дослідження. — К., 2007.
8. *Смирнова Г. И.* Севериновское городище (по материалам Юго-Подольской экспедиции 1947–1948, 1953 гг.) // АСГЭ. — 1961. — Вып. 2.
9. *Фиалко О. Є., Болтфик Ю. В.* Напад скіфів на Трахтемирівське городище. — К., 2003.
10. *Гречко Д. С.* О возможных «просветах» в «темное» время (VI в. до н. э.) скифской истории // Stratum plus: «Iranians and Greeks». — № 3. — 2012.
11. *Ковпаненко Г. Т., Бессонова С. С., Скорый С. А.* Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного правобережья. — К., 1989.
12. *Пам'ятки історії та культури Вінницької області.* Словникова частина. — Вінниця, 2011.
13. *Медведев А. П.* Ранний железный век лесостепного Подонья. — М., 1999.
14. *Гречко Д. С., Свистун Г. Є.* Деякі питання вивчення лісостепових городищ скіфського часу на Сіверському Дінці // Археологія. — 2006. — № 4.
15. *Лобай Б. І.* Кургани скіфського часу на Вінничині // Археологія. — 1977. — № 21.

Резюме

Шелехань О. В., Ліфантій О. В. Розвідки на городищі скіфського часу біля с. Якушинці

Подано результати досліджень городища біля с. Якушинці у 2012–2013 рр. Знято план пам'ятки за допомогою прибору GPS. Шурфування виявило артефакти двох культур — білогрудівської та скіфської. Фортифікаційні насипи відносяться, безсумнівно, до другого горизонту. Білогрудівський матеріал датується XII—XI ст. до н. е., скіфський — VII—VI ст. до н. е. Остання обставина розширює наші знання про пам'ятку, оскільки раніше вважалося, що вона датується тільки пізньоскіфським часом. Аналіз географічного положення городища вказує на те, що воно було центром найбільш північного вузла пам'яток скіфського часу Східного Поділля.

Ключові слова: Поділля, городище, скіфська культура, білогрудівська культура.

Резюме

Шелехань А. В., Лифантий О. В. Разведки на городище скифского времени у с. Якушинцы

В статье приведены результаты новых исследований городища скифского времени у с. Якушинцы. Снят план оборонных сооружений с помощью прибора GPS. Проведенная шурфовка выявила артефакты двух культур — белогрудовской и скифской. Фортификационные насыпи относятся, безусловно, ко второму горизонту. Белогрудовский материал датируется XII—XI вв. до н. э., скифский — VII—VI вв. до н. э. Последнее обстоятельство расширяет наши знания о памятнике, поскольку ранее считалось, что он датируется только позднескифским временем. Анализ географического положения городища указывает на то, что оно было центром наиболее северного узла памятников скифского времени на Восточном Подолье.

Ключевые слова: Подолье, городище, скифская культура, белогрудовская культура

Summary

O. Shelekhan, O. Lifantii. The Explorations on the Hillfort of the Scythian Period Near Yakusbyntsi Village

The results of new research of the hillfort of the Scythian time near Yakushyntsi village are presented. The plan of the fortifications was made with using the GPS device. The explorations revealed artifacts of two cultures — Belogrudivka and Scythian. The fortifications are definitely belonging to the second horizon. Materials of Belogrudivka culture are dating XI—XII cent. B. C., Scythian — VII—VI cent. B. C. The last circumstance is expanding our knowledge of the monument. Previously was thought that it is belong only to the late Scythian time. The analysis of the geographical position of the hillfort indicates that it was the center of most northern site of monuments of the Scythian period in the Eastern Podillya.

Key words: Podillya, hillfort, Scythian culture, Bilohrudivka culture.

